

Høringssvar, 6. november 2006

Det Etiske Råds svar på kirkeministerens henvendelse om varmegenvinding fra krematorier

I et brev af 24. august 2006 har kirkeminister Bertel Haarder henvendt sig til Det Etiske Råd med en anmodning om at få belyst de etiske aspekter i forbindelse med genvinding af varme fra krematorieovne. Kirkeministeren gør opmærksom på, at spørgsmålet tidligere har været til debat, men at det har opnået fornyet aktualitet på grund af skærpede miljømæssige krav til rensning af røggas fra krematorieovne. Senest den 1. januar 2009 skal der installeres filtre, der renser for kviksølv, på alle landets krematorier. Kirkeministeren anfører, at etableringen af disse filtre i sig selv kræver en større ombygning af krematorierne, hvorfor det er nærliggende tillige at installere udstyr til genvinding af varmen.

Provst Leif Arffmann, medlem af bestyrelsen Foreningen for Kirkegårdskultur 1989-2006 (formand 1995-2006) samt repræsentant i det etiske udvalg i International Cremation Federation 2000-2004, har til Det Etiske Råd oplyst, at røggasserne skal nedkøles, før de passerer filteret. Dette kan ske ved at tilsætte køleluft eller ved brug af en røggaskøler, hvor varmen overføres fra røggassen til vand. Ifølge Leif Arffmann er den sidste metode den mest hensigtsmæssige, da den første metode udvikler store røggasmængder, som det er mere ressourcekrævende at håndtere. Hvis man anvender den sidstnævnte metode, vil der blive produceret en stor mængde varmt vand, som under alle omstændigheder skal afledes fra anlægget. Dette kan foregå enten ved genvinding af varmen eller ved at lede varmen direkte ud i naturen, for eksempel ved hjælp af et køleanlæg på taget af krematoriet. Af miljømæssige årsager er det sidste imidlertid ikke hensigtsmæssigt, da det blot bidrager til den globale opvarmning.

Det Etiske Råd har drøftet henvendelsen fra kirkeministeren på rådsmøder i september og oktober. I det følgende fremlægger rådet sine overvejelser og konklusioner.

Udgangspunkt: Sømmelig behandling af lig

Som det fremgår af Bertel Haarders henvendelse, skal behandlingen og brændingen af lig ifølge Kirkeministeriets cirkulære nr. 221 af 1. december 1975 foregå sømmeligt. Dette krav må siges at være i overensstemmelse med den almindelige forståelse af begravelsen og begravelseshandlingen. Man kan pege på flere forskellige typer af hensyn, som kan begrunde, at liget skal behandles sømmeligt.

Et væsentligt element er, at omgangen med liget bør demonstrere en respekt for den unikke og uerstattelige person, der var en gang. Dette sker blandt andet ved at respektere den afdødes tidligere beslutninger angående sin begravelse og ved at mindes og ære den afdøde person.

Man kan også pege på, at en sømmelig omgang med lig er påkrævet alene af den grund, at der er tale om et afdødt menneske, hvis særlige status bør anerkendes ved, at liget behandles på en værdig måde. I kirkeministeriets Betænkning om konfirmation og begravelse (betænkning nr. 1100 fra 1987) gives der en kristen fortolkning af dette forhold: "Ved en kirkelig jordefærd skal man erindres om, at det er et menneske, en person, der begravnes, ikke en ting, ikke et dyrekadaver, men et menneske, skabt i Guds billede, et menneske, som Kristus har levet og er død og opstanden for. I vor tids tingsliggørelse og følelse af fremmedgørelse skønnes det af vigtighed, at man markerer dette" (side 45). Forholdet kan også gives en verdslig fortolkning, idet man kan fremdrage de særlige forhold og egenskaber, der er unikke for den menneskelige eksistensform: Besiddelsen af rationalitet og fornuft, evnen til at indgå i forpligtende sociale relationer, evnen til at træffe valg og tilslutte sig bestemte værdier og holdninger mv. For mange mennesker er det alene disse egenskaber, der forlener mennesket med en særlig værdighed.

Endelig bør liget også af hensyn til de efterladte behandles sømmeligt. For de efterladte, som i de fleste tilfælde er inde i en sorgfuld periode, hvor tabet af en kær slægtning eller ven måske endnu ikke er fuldstændig erkendt, repræsenterer liget helt naturligt den person, der var engang. Måske kan man endda sige, at liget for nogle stadig opfattes som værende denne person, idet først kremeringen og
ragtes som den endelige afsked. Behandlingen af liget bør afspejle en respekt for det
Cookies har lidt. Dette kan ske ved i videst muligt omfang at imødekomme deres ønsker og
et ligeledes indebærer, at liget ikke blot behandles som objekt eller ting.

Rådets overvejelser og anbefalinger

Det Ethiske Råd har diskuteret, om det kan betragtes som en respektløs eller usømmelig behandling af ligene at genvinde varmen fra forbrændingsprocessen i krematorier. Når dette kan rejses som et etisk problem, hænger det sammen med en umiddelbar forestilling om, at ligene i så fald anvendes som brændsel, det vil sige at de i det mindste i denne sammenhæng betragtes som objekter eller brugsgenstande. En sådan betragtningsmåde forekommer naturligvis uværdig og ville ikke respektere det unikke og uerstattelige ved den afdøde person.

Medlemmerne af Det Ethiske Råd er imidlertid enige om, at der er flere forhold, som taler imod at betragte genvinding af varmen fra forbrændingsprocessen som respektløs eller usømmelig.

1. Varmed udvikling er ikke formålet med kremeringen

Efter medlemmernes opfattelse er det en banal - men i denne sammenhæng væsentlig - konstatering, at kremering er en veletableret begravelsesform, som ikke er udviklet for at udvinde varmen fra ligene. Kremering blev taget i brug i slutningen af 1880'erne og er siden blevet så almindelig, at kremering i Danmark nu foregår hyppigere end kistebegravelse. Som udgangspunkt respekteres den afdødes tidligere beslutninger angående begravelsen, idet der er valgfrihed mellem de forskellige begravelsesformer. Når der udføres kremering, vil selve denne handling altså normalt udtrykke en respekt for de ønsker, den afdøde tidligere har tilkendegivet.

At der ved kremeringen udvikles en mængde varme, som det er uhensigtsmæssigt at udlede direkte i atmosfæren, rækker ikke ved, at udgangspunktet for begravelsesformen er at udvise respekt for den afdøde. Denne respekt udviskes efter rådets opfattelse ikke af, at varmen ikke blot ledes bort, men genvindes.

2. Kremeringsprocessen kræver tilførsel af varme

At ligene ikke "anvendes som brændsel" fremgår efter rådsmedlemmernes opfattelse også af selve den måde, forbrændingen foregår på. Inden ligene forbrændes, er det nødvendigt at tilføre energi til processen ved at opvarme krematorieovnen. Temperaturen skal være mindst 850 grader celsius, inden kisten indsættes i ovnens hovedkammer. I nogle tilfælde er en yderligere energitilførsel nødvendig for at holde temperaturen oppe på de 850 grader, som er nødvendig for at sikre udbrænding af røggasserne, som ellers ville kunne forårsage forurening og lugtgener. I den forstand må varmen altså siges at komme fra krematorieprocessen i sin helhed og ikke blot fra forbrændingen af ligene. Det skal i denne sammenhæng også bemærkes, at varmen fra forbrændingen overføres til kølevandet gennem en varmeveksler, sådan som man kender det fra fjernvarmesystemer. Der vil således være flere adskilte led mellem røggassen og vandreservoirer (radiatorer) uafhængigt af, om varmen bruges lokalt på krematoriet og kirkegården eller benyttes i et fjernvarmenet.

3. Miljømæssige krav om nedkøling af røggasser

Diskussionen om genvinding af varme har som nævnt opnået fornyet aktualitet, fordi der af miljømæssige årsager senest den 1. januar 2009 skal installeres filtre til rensning af røggassen fra krematorierne. Dette nødvendiggør en nedkøling af røgen, inden den passerer igennem filteret. Denne nedkøling sker bedst ved hjælp af vandafkøling, hvor vand i et tilgrænsende rørsystem optager en del af varmen fra røgen, hvorved vandets temperatur stiger betragteligt. At man som en konsekvens af installationen af filtrene ender med at opvarme vandet, er altså på ingen måde foranlediget af, at man ønsker at anvende ligene som brændsel. Af denne grund giver det ikke mening at hævde, at ligene betragtes som objekter eller brugsgenstande. Den samlede proces er ikke udformet, som den er, med henblik på at anvende ligene som brændsel.

4. Led i naturens kredsløb

Hvis varmen fra krematorierne genvindes og bruges til opvarmning, kan man ikke komme uden om, at den energi, der frigøres fra liget ved forbrændingen, kommer til at indgå i et upersonligt kredsløb, hvor energien udnyttes, uden at dens herkomst tillægges en særlig betydning. Det Ethiske Råd ønsker imidlertid at gøre opmærksom på, at dette ganske enkelt er et vilkår ved døden, ligegyldigt hvilken begravelsesform man benytter sig af. Hvis man kistebegraves, opløses man efterhånden i jorden, hvor organiske forbindelser (næringsstoffer) optages og udnyttes af planter og andre organismer i deres energi-omsætning. Ved kremering vil energien fra den afdøde, som situationen er nu, i stedet blive udledt i atmosfæren, hvor den ikke vil gavne nogen, men eventuelt endog have en negativ effekt. Det er altså uomgængeligt, at mennesker ligesom andre organismer efter døden omsættes på den ene eller

anden måde og indgår i naturens kredsløb, det vil sige diffunderer ud i omverdenen. Det kan i nogen grad kontrolleres, hvordan denne diffusion skal foregå. Det Ethiske Råd ser som udgangspunkt intet problem i, at man forsøger at styre diffusionen, hvis dette kan begrundes af for eksempel miljømæssige hensyn.

Konklusion

På baggrund af den ovenstående beskrivelse af kremeringsprocessen og overvejelserne finder medlemmerne af Det Ethiske Råd ikke, at der er tale om en usømmelig behandling af liget, hvis varmen fra forbrændingen genvindes og anvendes til opvarmning. Tværtimod finder medlemmerne, at der er gode grunde af blandt andet miljømæssig art til at gøre det. Medlemmerne har overvejet, om overskudsvarmen fra kremering alene bør anvendes på selve krematoriet og i tilknyttede bygninger. Nogle af medlemmerne finder, at dette måske er at foretrække, fordi det i så fald kan betragtes som en integreret del af den samlede forbrændingsproces. Ingen medlemmer ønsker dog at opstille dette som et krav. Det er efter alle medlemmernes mening en forudsætning, at eventuelle midler fra videresalg af varmen til et kraftvarmeværk anvendes til at nedbringe de samlede omkostninger ved driften af krematoriet og altså ikke opfattes som egentligt indtægtsgivende.

Medlemmerne af det Ethiske Råd tillægger det stor vægt, at genvindingen af varme ikke virker krænkende eller sårende på de pårørende til den afdøde, som skal kremes. Medlemmerne er også opmærksomme på, at hvis genvinding af varme blev opfattet som et formål med kremering, og hvis der var tale om direkte anvendelse af en afdød til opvarmning, ville det være stødende. Rådet er således af den overbevisning, at en eventuel modstand mod at genvinde varmen vil mindske kraftigt, hvis der gives en nærmere redegørelse for de omstændigheder, genvindingen foregår under, herunder at varmen stammer fra forbrændingen i sin helhed og passerer gennem flere separate led. For mange af rådsmedlemmerne har en sådan nøgtern beskrivelse af virkeligheden været helt afgørende for forståelsen af de etiske aspekter af sagen. Rådet anbefaler derfor, at en eventuel beslutning om at genvinde varmen følges op af en passende oplysningsvirksomhed om den samlede kremeringsproces, herunder hvordan den i praksis forløber, og hvad begrundelserne for de enkelte trin i processen er, samt at fejlagtige og samtidig værdiladede og krænkende - og som det fremgår af ovenstående også vildledende - udtryk som for eksempel at "anvende lig som brændsel" naturligvis undgås.

Publiceret: 06.11.2006

Links from this page

1. <http://www.adgangforalle.dk/>